

## ADABIYOTSHUNOSLIK ILMI ADABIY TA'LIM AMALIYOTIGA

### "AVESTO"DA RAQAMLAR BILAN BOG'LIQ QARASHLAR

**Sofiya DJUMAYEVA.**  
*Filologiya fanlari nomzodi, dotsent.*  
*O'zbek tili va adabiyoti kafedrası,*  
*Tarix va filologiya fakulteti,*  
*Toshkent Amaliy fanlar universiteti.*  
*Toshkent. O'zbekiston.*  
*E-mail: [sofiyakodirovna@gmail.com](mailto:sofiyakodirovna@gmail.com)*

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada "Avesto" yodgorligida keltirilgan raqamlar va ularning ma'no-mohiyati, zardushtiylikda raqamlarga munosabat masalasi o'rganilgan. Zardushtiylikning bosh shiorida, turli urf-odat va an'analarida, xususan, kamarband bog'lash marosimida raqamlarning faol qo'llanishi, Ahura Mazda tomonidan olamning olti kunda yaratilganligi haqidagi qarash asosida otashparastlar yilning muayyan bir vaqtida oltita xilqatning yaratilish bayramlarini nishonlashlari raqamlar bilan bog'liqligi tahlil qilingan.

**Kalit so'zlar:** "Avesto", zardusht, mazdaparast, raqam, uch raqami, besh raqami, olti raqami, kamarband, gahanbor.

### CONSIDERATIONS RELATED TO NUMBERS IN "AVESTO"

**Sofia DJUMAYEVA.**  
*Candidate of philological sciences, associate professor.*  
*Department of Uzbek language and literature,*  
*Faculty of History and Philology,*  
*Tashkent University of Applied Sciences.*  
*Tashkent. Uzbekistan.*  
*E-mail: [sofiyakodirovna@gmail.com](mailto:sofiyakodirovna@gmail.com)*

**Abstract:** This article examines the numbers and their meaning in the "Avesta" monument, and the attitude to numbers in Zoroastrianism. The active use of numbers in the main slogan of Zoroastrianism, in various customs and traditions, in particular, in the ceremony of tying a belt, and based on the view that the universe was created by Ahura Mazda in six days, fire worshipers celebrate the creation holidays of six species at a certain time of the year are analyzed.

**Keywords:** "Avesto", zardusht, mazdaparast, raqam, uch raqami, besh raqami, olti raqami, kamarband, gahanbor.

### ВЗГЛЯДЫ НА ЧИСЛА В "АВЕСТО"

**София Джумаева.**  
*Кандидат филологических наук, доцент.*  
*Кафедра узбекского языка и литературы,*  
*Факультет истории и филологии,*  
*Ташкентский университет прикладных наук.*  
*Ташкент, Узбекистан.*  
*E-mail: [sofiyakodirovna@gmail.com](mailto:sofiyakodirovna@gmail.com)*

**Аннотация.** В данной статье изучаются числа, упомянутые в памятнике «Авеста», их значение и сущность, а также отношение к числам в зороастризме. Анализируется активное использование чисел в главном девизе зороастризма, различных обычаях и традициях, в частности, в церемонии завязывания пояса, а также связь между празднованием шести праздников сотворения мира огнепоклонниками в определенное время года, основанным на представлении о сотворении мира Ахура Маздой за шесть дней, и числами.

**Ключевые слова:** «Авеста», зороастризм, маздаизм, число, число три, число пять, число шесть, пояс, Гаханбор.

**Kirish.** Zardushtiylik ta'limoti yaratilgan paytda diniy emas, balki axloqiy qarashlarning majmuyi sifatida xalq orasiga kirib borganligi avestologiyada qayta-qayta ta'kidlangan. Zardusht yakka xudolilik va dualistik qarashlarning o'ziga xos birikuvini yaratib, dinda o'zgacha tizimni barpo qildi. Ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi qarama-qarshilik haqiqat va yolg'on o'rtasidagi kurashdan iborat edi. Otashparastlar yaxshi yoki yomon fikrlari, so'zlari va amallarida ana shu haqiqat va yolg'onni namoyon qiladilar (Rahmonov, 2017). "Avesto"dagi ijtimoiy adolatga yo'g'rilgan, nihoyatda insonparvar qarashlar nafaqat inson, balki butun borliq, tuproq, havo, suv, koinot, yulduzlar, hayvonlar, hasharotlar, parranda-yu darrandalar yaxlit olamining o'zaro munosabatlari orqali inson ma'naviy-axloqiy me'yorlarini ilk bor ishlab chiqdi. Inson faoliyati, xatti-harakatlari va munosabatlarining qonuniyatlarini dastlabki ko'rinishlarda yuzaga keltirdi. Bu qarashlarni ilgari surishda raqamlar bilan bog'liqlik ham ko'zga tashlanadi.

**Materiallar va metodlar.** Ushbu maqolani yozishda "Avesto"ning Asqar Mahkam tomonidan amalga oshirilgan tarjimasi ("Avesto", 2001), T. Mahmudovning "Avesto" haqida", N. Jo'rayevning "Avesto" zarurati" maqolalari, I. Jabborovning "Antik madaniyat va ma'naviyat xazinasi" (Jabborov, 1999) kitoblaridan foydalanildi. Shuningdek, raqam va undagi mohiyatni ochish maqsadida S. Borodinning "Число и мистика" [Borodin, 1975], M. Jo'rayevning "Sehrlı" raqamlar siri" [Jo'rayev, 1990], N. Nizomiddinovning "Qadimgi Xitoy tarixi, diniy e'tiqodi va madaniyati" kitoblaridan ko'chirmalar olindi [Nizomiddinov, 2014]. Tahlilda tarixiy, qiyosiy-tipologik va sotsiologik tahlil metodlaridan foydalanildi.

**Natijalar va ularning tahlili.** "Avesto"da ezgulik va yozuvlik o'rtasidagi kurash asosida ikkilik yotadi. Bir-biriga qarama-qarshi qarashlarni ilgari surgan Xurmuzd va Axriman o'rtasidagi kurash ikkilikda namoyon bo'ladi. Shuningdek, "Avesto"da uchlikka qat'iy amal qilinadi. Uning bosh shiori bo'lgan *ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal* Zardusht tomonidan shunday olqishlanadi: "...ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amalni olqishlayman... Men barcha yomon fikr, yomon so'z va yomon amaldan yuz buraman" ("Avesto", 2001, 235).

Ezgu fikr, ezgu so'z, ezgu amal – zardushtiylik axloqining asosiy uchligi. Mazdaparast butun hayoti davomida ushbu uchlikni o'zida mujassam etmog'i kerak. Shuning uchun ham "Avesto"ning juda ko'p o'rinlarida, xususan, "Yashtlar" qismidan joy olgan "AhuraMazda qasidasi"da bu uchlikka bo'lgan e'tiqod yaqqol ko'zga tashlanadi: "Madh etaman ezgu fikrat, ezgu kalom, ezgu amal ila ezgu fikrat, ezgu kalom, ezgu amalni. Jami ezgu fikrat, ezgu kalom, ezgu amalga bag'ishlanaman, jumla yovuz fikrat, yovuz kalom va yovuz amallardan yuz buraman" ("Avesto", 2001, 146).

Har bir otashparast umri davomida ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu ishlarga intilib yashaydi va bu bilan o'zini jannatga o'tishga tayyorlab boradiki, u ham uch bosqichdan iborat: birinchi bosqich – humata, ikkinchisi – xuxta, uchinchisi – hvatsta. O'limdan so'ng marhum ruhi ustidan o'tkaziluvchi hisob-kitob jarayonida Haqiqat ilohi Rashn amallarni tarozuda o'lchab ko'radi. Tarozuning bir pallasida ezgu fikr, so'z va amallar, boshqasiga esa yovuz fikr, yovuz so'z va yovuz amallar qo'yiladi. Agar ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amallar salmog'i yovuz fikrat, so'z va amallar salmog'idan ko'plik qilsa, marhum ruhi yuqoriga – jannatga, AhuraMazdaning yorug' maskaniga

parvoz qiladi; agar teskarisi bo'lsa, Anhra Manu va devlar jamiyatining mashaqqatli domiga g'arq bo'ladi. Zardushtiylar o'limdan keyingi uch kun davomida marhumning ruhi shu dunyoda kezib yurishiga ishonishgan (Raximov, 2007).

Olov yoqish uchun asosan, uch unsurdan – quruq va toza o'tindan, quruq barg yoki o'tlardan, oz miqdordagi hayvon yog'idan foydalanishgan. Shu yo'l bilan, ya'ni o'simlik olamidagi ikkita va hayvonot olamidagi bitta unurning kuchi bilan olov ham suv singari kuchga ega bo'ldi, deb qaralgan. Yana shunisi e'tiborliki, olov bir kunda uch mahal – tongda, tushda va kechki namoz vaqtlarida yoqilgan ("Avesto", 2001).

Buyuk din arboblardan biri bo'lgan Zavt "Avesto"ning butun mohiyatini tashkil etgan beshta xususiyatni tilga olib o'tadi: "Besh narsaga bog'langanman. Besh narsadan chekinganman. Ezgu fikrga bog'langanman. Yovuz fikrdan chekinganman. Ezgu kalomga bog'langanman. Yovuz kalomdan chekinganman. Ezgu amalga bog'langanman. Yovuz fikrdan chekinganman. Bo'yinsunguvchiga bog'langanman. Bo'yin toblaguvchidan chekinganman. Ashah – haqiqatga bog'langanman. Durujdan chekinganman. Ikki miynuning eng so'nggi kurashi bosh ko'taradigan qiyomat kuniga qadar shundayman" ["Avesto", 2001, 78]. Demak, "Zavt timsolida komil insonga xos alomatlarni, yer yuzida faqat shodmonlik va ezgulik olib keladigan zotni ko'ramiz. Zavt bunday maqsadlarni amalga oshirishda mazdaparastlikka tayanadi va uni asosiy qurol qilib oladi", – deydi adabiyotshunos olim N. Rahmonov (Rahmonov, 2017, 123).

Bizningcha, Zavt bu ezgu maqsadlarni amalga oshirishda mazdaparastlikdagi buyuk beshlikka tayanadi. Chunki mazdaparastlikda besh raqamiga alohida e'tibor berilganligi bois bu raqam bilan bog'liq holatlar ularning muqaddas odatlarida ham aks etgan. "Fravarahnihi..." deb boshlanuvchi iqrar duosining o'qilish jarayoni bunga yaqqol misol bo'lishi mumkin. Bu iqrar "Avesto"ning barcha bo'limlarida o'rni-o'rni bilan takrorlanadi. Zardushtiylar bir kecha-kunduzda bir necha bor belbog' (kamar) bog'laganlar va har bir belbog' bog'langanda ushbu iqrar duosini o'qiganlar. Belbog' (kamar) bog'lash zardushtiylarning muqaddas odatlaridan bo'lib, bu odat yetti yoshdan to o'n besh yoshgacha bo'lgan davrda amalga oshirilgan. Har bir zardushtiy o'n besh yoshga to'lgunga qadar yoki o'n besh yoshga to'lgach, balog'atga yetganligi va mazdaparastlar safiga qo'shilganligining alomati sifatida sudra kiyib, kamarband bog'lagan.

Kamarband bog'lash har bir zardushtiy hayotidagi muhim voqea bo'lganligi sababli maxsus marosim sifatida o'tkazilgan. "Yangidan tug'ilish", "yangidan yaralish" yoxud "yangidan tug'ilmoq" ma'nolarini anglatuvchi kamar bog'lash marosimi zardushtiyning ma'naviy, diniy jihatdan qayta tug'ilishi hisoblangan. Shunisi e'tiborliki, kamarbandning to'qilishi, uning yosh mazdaparast beliga bog'lanish jarayonlari ham raqamlar bilan uzviy bog'liq. Belbog' yoki diniy kamarband oq qo'ying yetmish ikki tola yungidan mo'bad ayol (din peshvosi sanalgan ayol) tomonidan to'qilgan. O'n ikkita toladan iborat bo'lgan jami yetmish ikki tolali kamarbandning ramziy ma'nolari quyidagicha: ya'ni yetmish ikki tola "Avesto"ning muhim qismi bo'lgan yetmish ikkita gotni anglatgan, har biri o'n ikki toladan iborat bo'lgan olti rishta esa o'n ikki oy davomida mazdaparastlar tomonidan nishonlangan oltita diniy marosimga ishora bo'lgan. Bu oltilik rishta uch marta aylantirib bog'langan, uchlik ham bu dinning bunyod va asosi bo'lgan ezgu niyat, ezgu so'z va ezgu amalga ishora qilgan. Kamarband bog'langanda to'rt tugun qilingan: rishta kamar atrofidan ikkinchi marta aylantirilganda oldindan ikki tugun qilingan, uchinchi marta aylantirilganda esa orqadan ikki tugun qilingan.

Bu to'rt tugun "Bundahishn"da quyidagicha sharhlangan: birinchi tugun yakkayu yagona Yaratguvchining borligiga ishora, ikkinchi tugun mazdaparastlik dinining barhaq va ahuraviy ekaniga ishora, uchinchi tugun Zardushtning payg'ambarligiga ishora bo'lsa, to'rtinchi tugun ezgu niyat, ezgu so'z va ezgu amalga ishonch belgisidir. Demak, mazdaparastlarning ushbu marosimida qo'llanilgan raqamlar o'ziga xos mohiyatga ega bo'lib, bunga raqamlarga bo'lgan e'tiqodning bir namunasi sifatida qarash mumkin. Shuningdek, ularning e'tiqodlari bo'yicha sudra kiyimagan va kamarband bog'lamagan o'n besh yoshdan oshgan mazdaparastning har bir bosgan qadami buyuk

gunoh sanalganligi uchun ham har bir zardushtiyning egnida sudra, belida belbog' bo'lishi shart bo'lgan.

Qarashlarga ko'ra, o'n besh yoshdan so'ng mazdaparastlarning maxsus belbog'ini bog'lab, sudra libosini kiymagan holatida uch odim tashlagan odam saravushu-charana qamchini bilan o'ttiz marta savalanadi. Bu o'rinda aynan "uch odim" tushunchasini turkiy xalqlar og'zaki ijodida keng qo'llanilgan uchlik an'anasi bilan bog'liq deyish mumkin. To'rtinchi odimi quyida aytilganidek, devlar izmida bo'ladi: "Shunda nayrangboz dev duruj javob berdi: – Ey porso! Ey, qudratli Surush! Mening to'rtinchi narim – xoh er, xoh ayol bo'lsin – o'n besh yoshdan so'ng belbog' bog'lamagan va sudra kiymagan kimsadir. To'rtinchi odimidan so'ng biz – devlar uning til va miyasini chalg'itib tashlaymiz, undan so'ng u butun qudrat bilan tashlagan odimi tufayli Sipandmiynu olamini vayron qilmoqqa boshlaydi, jodugarlar va gumrohlr kabi tiriklikni barbod etadi" ["Avesto", 2001, 132].

Yana shunisi e'tiborliki, kamarband bir kecha-kunduzda besh holatda yechilib, qayta bog'langan: uyqudan turganda, qazoyi hojatdan keyin, ibodatdan avval, issiq suvda tana yuvilgach va ovqatlanishdan avval ["Avesto", 2001, 97]. Har bir yechilib, qayta bog'lanayotganda bel bog'lamoq duosi zikr qilingan, bu duolarida Yaratguvchi madh etilgan, Axrimanga nafrat o'qilgan.

Avestoshunos Mehrdod Bahor kamar bog'lamoq haqida gapirib, zardushtiylarning fikricha, kamar inson tanasini ikkiga ajratib turuvchi devor ekanligini, tananing yuqori qismida yaxshi amallar vujudga kelishi, pastki qismida esa Axriman yomon amallarni ro'yobga chiqarishi mumkin, deydi. Demak, bunda ham "Avesto"ning bosh g'oyalaridan biri bo'lgan ezgulik va yozuvlik o'rtasidagi kurash timsolini ko'rish mumkin.

Olamning yaratilishi, dunyoning paydo bo'lishi, undagi mavjudotlarning yuzaga kelish jarayoni doimo insoniyatni qiziqtirib kelgan. Har bir diniy oqim vakillari olamning yaratilishini o'z ilohlari nomi bilan bog'lashgan va o'zlari sig'inadigan xudo(lar) qudratini ko'z-ko'z qilishga harakat qilishgan. Mazdaparastlar e'tiqodiga ko'ra, olam, butun koinot Ahura Mazda tomonidan yaratilgan. Ahura Mazda olamni olti kunda yaratgan, degan qarashni ilgari surgan otashparastlar yilning muayyan bir vaqtida oltita xilqatning yaratilish bayramlarini nishonlaydilar. Bu bayramlar "gahinbar" yoki "gahanbor" deb yuritilgan. Bular: birinchisi – osmonning yaratilishi, ikkinchisi – suvning yaratilishi, uchinchisi – zaminning yaratilishi, to'rtinchisi – giyohlarning yaratilishi, beshinchisi – jonivorlarning yaratilishi, oltinchisi – insonlarning yaratilishi.

Bayramlar yilning muayyan vaqtlarida nishonlanganligi zardushtiylarning aniq yil taqvimlariga ega bo'lganliklarini tasdiqlaydi. Maydyuzarim deb nomlanuvchi birinchi gahanbor gahanborlarning ibtidosi sanalgan. U yilning qirq birinchi-qirq beshinchi kunlarida nishonlangan. Bu gahanborda Ahura Mazda Osmonni yaratganligi bayram qilingan. Maydyusham ("yozning o'rtasi") deb ataluvchi ikkinchi gahanbor yilning bir yuz birinchi-bir yuz beshinchi kunlariga to'g'ri kelgan. Ikkinchi gahanborda Ahura Mazda suvni yaratgan. Patya Shhim uchinchi gahanborning nomi bo'lib, u yilning bir yuz yetmish oltinchi kunidan bir yuz saksoninchi kunigacha bo'lgan muddatni o'z ichiga olgan va bu muddat g'alla, don-dun xirmoni ko'tarilgan vaqtga to'g'ri kelgan. To'rtinchi gahanbor Ayasrim deb atalib, yilning ikki yuz oltinchi kunidan ikki yuz o'ninchi kunigacha bo'lgan muddatda nishonlangan. Ahura Mazda bu gahanborda giyohlarni yaratgan bo'lsada, "ayasrim" so'zining ma'nosi "uyga qaytmoq" degani bo'lib, cho'ponlarning yozgi yaylovlardan uyga qaytishini bildirgan va shu munosabat bilan bayram o'tkazilgan. "Maydyarim" "yilning o'rtasi" ma'nosini bildirib, yilning ikki yuz sakson beshinchi kunidan ikki yuz to'qsoninchi kunigacha bo'lgan muddatda o'tkazilgan. Bu gahanborda Ahura Mazda jonivorlarni yaratgan. Oltinchi gahanbor esa yilning uch yuz oltmishinchi-uch yuz oltmish beshinchi kunlari nishonlanib, bu Hamaspatmadam deb atalgan. Insonlarning yaratilishi bilan boshqa gahanborlardan ajralib turuvchi bu bayram Navruz bayramiga ulanib ketgan. Bu olti gahanborni Yayrya Hushitiy degan iloh butun yil davomida asraydi, odamlarga yaxshi xonadonlar va oromgohlar baxsh etadi, deb qaralgan.



"Dinkart"da aytilishicha, har oy besh kundan iborat olti qismdan tashkil topgan. "Andarmoh" – o'ning ibtidosidan beshinchi kuniga qadar; "Paziray andarmoh" – oltinchi kundan o'ninchi kunigacha; "Purmoh" – o'n birinchi kundan to o'n beshinchi kunigacha; "Pazirai purmoh" – o'ning o'n oltinchi kundan yigirmanchi kunigacha; "Vayshapsata" – yigirma birinchidan to yigirma beshinchigacha; "Pazirai vayshapsata" – yigirma oltinchi kundan o'ttizinchi kunigacha. Har bir besh kunlikni shu nomlar bilan ataluvchi ilohlar himoya qilib turgan.

Zardushtiylik e'tiqodiga ko'ra, bir kecha-kunduz besh qism – gohdan iborat. Ularning har biriga alohida boshliq – rotular homiylik qilgan. Bunda quyosh chiqishidan to choshtgohgacha – iloh Havm homiylik qiladi; choshtgohdan uning ikkinchi yarmiga qadar – Rapitvina degan iloh homiylik qiladi; quyosh botguncha – Uzoyirina ilohi homiylik qiladi; quyosh botishidan tun yarmigacha – Oyvisrutrima degan iloh homiylik qiladi; tun yarmidan tongga qadar – iloh Ushohina homiylik qiladi. Kun va tunning bunday bo'linishiga qarab zardushtiylar uchun besh mahallik ibodat buyurilgan bo'lsada, ular amalda bir ibodatga ikkinchisini qo'shgan holda uch mahal ibodat qilganlar. Ibodat paytida yuqoridagi ilohlarga bag'ishlangan qasidalar duo sifatida o'qilgan.

Zardusht Ahura Mazdadan murdorni olovda kuydirayotgan kishilarning jazosi nima? deb so'raganida: "Ular murdorni olovda – kuydirayotganlarni so'zsiz o'ldirishlari kerak", – deb javob beradi. Zero, zardushtiylar aqidasi ko'ra to'rt toifadagi kishilar so'zsiz, hech qanday hukm va hakamsiz qatl qilinadilar. Bular: murdor yoquvchi, yo'lto'sar qaroqchi, bachchavoz va eng qabih gunoh ustida qo'lga olingan kimsa.

"Ey, Mazda Ahura! Sendan o'tinaman, Haqiqat bilan javob ber: Qanday qilib Haqiqat nurlari ostida sening roziligingni topaman? Qanday qilib o'nlik qudrat menga rahbar va yo'limni charog'on etguvchi bo'ladi, toki ular rostlik va abadiyatga noil bo'lib har ikkisini ham insonlarga baxsh aylayin" ["Avesto", 2001, 121]. Ushbu parcha gohlarning eng murakkab va xilma-xil ramzli bandlaridan bo'lib, "o'nlik qudrat", "yo'limni charog'on etuvchi" ta'birlari matnda "o'n urg'ochi, o'n erkak va ashtar" tarzida ifodalanadi. Ko'plab sharqshunos olimlarning tadqiqotlarida yuqoridagi ta'birlar shu tarzda aks etgan. Bu banddagi jonivorlar kinoya va ramzdir, deguvchilar o'z fikrlarini quyidagi tarzda isbot etadilar: o'nta urg'ochi jonivor odam vujudidagi o'nta sarkash va gumroh aylovchi hisdir. O'nta erkak yoxud ayg'ir ot odam idrokining ramzi. Bu idrok yuqoridagi o'nta sarkash hislar ustidan zafar qozonadi va ularga rahbarlik qiladi. Ashtar esa bu sayr va sulukning nihoyasi bo'lib, ilohiy furug'ga erishib, abadiy yorug'likka qovushmoq demakdir.

"Avesto"da yetti iqlim nomlari ham keltirib o'tilgan. Jumladan, Arizahiy – yetti iqlimning biri. Dunyoning sharqiy qismida joylashgan. Savahiy – yer kurrasining g'arbida joylashgan. Frada Dafshu – dunyoning janubiy-sharqiy o'lkalarida, Vayda Zafshu – dunyoning janubiy-g'arbiy qismida, Vuavru Barishtiy – dunyoning shimoliy-g'arbiyda joylashgan o'lka. Vuavru Charishtiy – dunyoning shimoliy-sharqida joylashgan. Xunyarsa – yetti iqlimning eng ulug' o'lkalaridan biri. Aytilishicha, Xuroson shu o'lkada joylashgan emish. Adabiyotshunos olim S. Hasanovning ta'kidlashicha, "...yovuzlik xudosi Axriman Kamorikon nomli yettita yovuzlik devini yaratgan. Bularning har biri yaxshilik va ezgulik farishtalariga qarama-qarshidir: Aka-manax – Baxmanga, Indra – Ordebexeshtga, Saurva – Shahrivarga, Naong Xayitya – Spandarmozga, Taurvi – Xordadga, Zairish – Amardodga. Deshma esa bosh yovuzlik devi hisoblanib, Surushga qarshidir. Surushga Axrimanning o'zi ham qarshi turgan" [Hasanov, 1991, 67].

Jahon xalqlarining eng qadimiy yozma yodgorliklaridan biri bo'lgan "Avesto" o'zining butun mohiyati bilan insoniyat madaniy olamida, tafakkuri va jahon fani taraqqiyotida muhim o'rin egallaydi. Ushbu yuksak badiiy mo'jiza tarixiy-madaniy, asotiriy-diniy yodgorlik sifatida o'ziga xos tafakkur tarzi bilan asrlar davomida insoniyatni maftun etib kelmoqda. "Avesto" kishilik jamiyati shakllanishining ilk bosqichlarida falsafiy tafakkurning butunlay yangi bosqichini boshlab berdi. Zamonlar o'tgani sari jahon faylasuflari, demograflari, antropologlari, etnograflari, tarixchilar va adabiyot vakillarining diqqatini o'ziga tortib kelmoqda. "Avesto"

ulkan madaniy yodgorlik sifatida faqat, xudo, ma'bud va ma'budalar haqidagi rivoyat, afsona va asotirlar majmuasigina emas, real hayotga, tabiat va borliqqa shukronalar keltirish, zaminu quyoshga, suv va pokiza rizqu ro'zga salovatlar majmuasi hamdir. Eng asosiysi, uning ta'limoti – ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash bo'lib, bu jamiyatlardagi mutanosiblikka putur yetkazadigan nomutanosiblikka qarshi kurashdan iborat edi.

**Xulosa.** "Avesto"dagi bu kabi ma'lumotlar raqamlar bilan bog'liq qarashlar va ular zamiriga singdirilgan ma'no-mazmun islomgacha bo'lgan davrda yashagan, turli diniy shakl va oqimlarga e'tiqod qo'ygan turkiy xalqlar orasida keng tarqalganligidan darak beradi. "Avesto"da ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi kurash asosida ikki; mazdaparastlar dunyoqarashining asosini tashkil etuvchi ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal uchligi orqali uch; urf-odat va marosimlarda besh hamda olti; inson ruhiyati va ma'naviyati bilan bog'liq bo'lgan "o'n urg'ochi jonivor", "o'n erkak" tushunchalarida o'n raqamlarining alohida mavqega ega ekanligi ko'zga tashlanadi. Xulosa sifatida aytish mumkinki, qadimgi yodnomalarda raqamlar miqdor tushunchasidan chekinib, obraz darajasiga ko'tarilgan, qadimgi turkiy ijodkorlarning olamni anglash mezonini raqamlarda o'z ifodasini topgan.

#### Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Авесто. – Тошкент: Шарк, 2001. – 384 б.
2. Бородин А.И. Число и мистика. – Донецк: Донбас, 1975. – С. 152.
3. Jabborov I. Antik madaniyat va ma'naviyat hazinasini. – Toshkent, 1999. – 224 b.
4. Jo'rayev N. "Avesto" zarurati / "Avesto". – Toshkent, 2001. 4–6- betlar.
5. Жўраев М. "Сехрли" рақамлар сири. – Тошкент: Ўзбекистон, 1990. – 112 б.
6. Купер Дж. Энциклопедия символов. Книга IV. – М.: Золотой век, 1995. – С. 398.
7. Mahmudov T. "Avesto" haqida / "Avesto". – Toshkent, 2001. 358-382- betlar.
8. Мифологический словарь. – М., 1990. – С. 672.
9. Раҳмон Н. Турк ҳоқонлиги. – Тошкент: Халқ мероси, 1993. – 144 б.
10. Низомиддинов Н. Ғ. Қадимги Хитой тарихи, диний эътиқоди ва маданияти. – Тошкент: Фан ва технология, 2014. – 386 б.
11. Раҳимов Р. Коран и розовое пламя (Размышления о таджикской культуре). – М.: Наука, 2007. – С. 388.
12. Раҳмонов Н. Ўзбек адабиёти тарихи. Ўқув қўлланма. – Тошкент: Сано-стандарт, 2017. – 556 б.
13. Ҳасанов С. Навоийнинг етти тухфаси. – Тошкент: Ғ. Ғулом номидаги НМБ, 1991. – 190 б.